
KORA ÚJKOR

Nyomtatáskultúra és perifériák a kora újkori Európában. Hozzájárulás a nyomtatás és könyvkereskedelem történetéhez kis európai és spanyol városokban

A *Benito Rial Costas*¹ szerkesztésében megjelent kötet tizenhét eredeti tanulmányt tartalmaz, nemcsak történészek, hanem bibliográfusok és könyvtárosok munkáit is. A kötet a XV–XVI. századi európai könyvnyomtatás és -kereskedelem változatos világának minél sokrétűbb bemutatására tesz kísérletet. A túlnyomórészt esettanulmányokból álló gyűjtemény hiánypótló céllal készült, a nagy könyvnyomtatási központokról írt monográfiák piacán kívánja képviselni a mind ezidáig kevesebb figyelmet élvezett kis, vagy periférikus elhelyezkedésű települések könyvnyomtatási és -terjesztő kultúráját. A tanulmányok az új kutatás szükségességére hívják fel a figyelmet, és a témakörben rejlő lehetőségekről nyújtanak példákat. A kötet szerzői abból az alapvetésből indulnak ki, hogy a nagy könyvközpontok kivételes jelenségnek számítottak a kora újkori Európában, mivel a „kisvárosok” tették ki a városias települések döntő többségét. Helytelen lenne tehát azokat úgy vizsgálni, mintha önálló fejlődésre nem lettek volna képesek, vagy mintha „a nagy központok rosszul sikerült kiterjesztései” lettek volna.

A kora újkori várostipizálás fogalomtörténeti problémáinak megoldására a szerzők nem vállalkoznak, helyette megpróbálják a „kis” és a „periférikus” jelzőket a lehető legkevésbé specifikus értelemben használni, hogy a kutatás látószöge minél szélesebb maradhasson. A kisvárosokat semmiképp sem tekintik egyben periférikusnak, vagy fordítva. Leszögezik, hogy a periférikus települések nem függték minden esetben egy központtól, ahogy nem tartoztak Európa egy pontosan meghatározható vidékéhez, és Európa „széléhez” sem.

A kötetben kis és periférikus városoknak (xxii) azokat „a városi településeket tekintik, ahol a könyvek nyomtatása és eladása egy helyi piac számára

1. Benito Rial Costas független spanyol tudós, Phd fokozatát 2006-ban, a Santiago de Compostela-i Egyetemen szerezte. Fő kutatási területe a kasztíliai könyvkereskedelem, -nyomtatás és könyvtárak világa a XV. századtól a XVI. század közepéig.

történt.” A tanulmányok három nagy csoportra oszlanak. Az első, a „Kisvárosok kontextusban” egy munkát tartalmaz, amely a XV–XVI. századi európai vidéki városhálózat általános képét vázolja fel. A második rész, a „Nyomtatás és könyvkereskedelem kis európai városokban” kilenc tanulmányt tömörít. Az írások német, itáliai, dán, magyar, nagy-britanniai, francia, németalföldi városok, kolostorok, vándor utcai árusok példáit elemzi. A harmadik rész, a „Nyomtatás és könyvkereskedelem kis spanyol városokban” hét tanulmánya mély levéltári kutatásokon alapszik, és a központ-periféria viszony, a helyi nyomdák és piacok, az egyházi könyvkiadás számos aspektusáról nyújt egy-egy esettanulmány keretében részletes képet.

*Vidéki európai városok: demográfiai és intézményi tendenciák regionális hálózatokban, 1400–1600*² (3–34.) című tanulmányában Pablo Sánchez León a kora újkori európai városiasodásnak azzal a szakaszával foglalkozik, amely megelőzte az abszolutizmus központosító intézkedései hatására kialakuló, jellemzően egycentrumú városi hálózatok korát. Felhívja a figyelmet a XV–XVI. századi városiasodás vizsgálatának relatív elmaradottságára (3.) a reneszánsz kulturális tanulmányokhoz képest. Külön-külön bemutatja az észak-európai (németalföldi és angliai), a közép-európai (franciaországi, német) és itáliai, illetve az Ibériai-félsziget provinciális városhálózatának fő meghatározóit, így az esetleges regionális vallási megosztottságot, piaci adottságokat, kereskedelmi szövetségeket és igazgatási típusokat.

*Aranykor? Kolostori nyomdák a XV. században*³ (37–67.) címmel Falk Eisermann hozzájárulását olvashatjuk a kötethez. Két augsburgi bencés kolostor, a Szent Ulrich és a Szent Afra ősnymtatványainak vizsgálata során Eisermann arra a következtetésre jut, hogy a kolostori nyomtatást gyakran „diszkontinuitás és rövidéletűség” jellemezte.

*Hirdetés vagy Fama? Tankönyvek helyi piaca a XVI. századi Itáliában*⁴ (69–99.), Paul F. Gehl írása egy csaknem kizárólag helyi piacokat ellátó kiadói szegmensnek, a tankönyvek kiadásának kérdéskörével foglalkozik. A vidékenként, vagy akár városonként különböző iskolai tananyag miatt még az esetenként több országba eljutó, legnépszerűbb latin nyelvkönyvek különböző kiadásaikban, újryomtatott változataikban is a helyi igényekhez igazodtak. A szerző feltárja, hogyan befolyásolták a tankönyvek elterjedésének lehetőségeit szerzőik tudósi, vagy tanári hírneve, a szerzők patrónusainak személye és a nyomdák hirdetési képességei.

2. European Provincial Towns: Demographic and Institutional Trends in Regional Networks, 1400-1600.

3. A Golden Age? Monastic Printing Houses in the Fifteenth Century.

4. Advertising or Fama? Local Markets for Schoolbooks in Sixteenth Century Italy.

*A könyvkereskedelem a kora újkori Britanniában: központok, perifériák és hálózatok*⁵ (101–126.) című munkájában John Hinks kutatása alapjául Leicester városának fejlődő könyvkereskedelme és a London mint központ közötti viszonyt választja. A tanulmány a XVI. század utolsó negyedétől a XVII. század végéig tartó időszakot elemzi. A szerző megjegyzi, hogy a Leicester könyvkereskedelmére vonatkozó forrásokat mind a világi, mind az egyházi hatóságok kivételes teljességgel őrizték meg. A központ-periféria modell könyvkereskedelmi alkalmazását Hinks a tanulmány második felében kiterjeszti egész Angliára, hozzátéve, hogy az ország „a könyvkereskedelem növekedését tekintve Európa bizonyos részeihez képest lemaradt.” A fő különbséget abban találta meg, hogy a szigetországban erősebben érvényesült a London és a vidéki városok közötti munkamegosztás, előbbi volt a könyvnyomtatás központja, míg utóbbiak főleg a terjesztéssel foglalkoztak. Az 1695-ös Nyomtatási törvényig (*Printing Act*) a vidéki könyvnyomtatás rendkívül korlátozott volt. A modelltől azonban bebizonyosodik, hogy nem alkalmas Nagy-Britannia egészére, különösen Skócia jelentősebb kivételt.

Impressorie Arte: A nyomtatás hatása Exeterre és Devonra,⁶ (127–146.) Ian Maxted tanulmánya, amely a „kereskedelem és a gondolatok szabad mozgásában” földrajzi elhelyezkedésénél fogva Európa egyik perifériájának számító Brit-szigeteken nehezen induló könyvnyomtatás és -terjesztés XVI. század közepéig tartó kezdeti történetével foglalkozik. A korszakzáró év 1557, amikor a vidéki könyvnyomtatás fejlődését megtörték a Londonon kívüli nyomtatást megtiltó rendelkezések. Az addig létrejövő nyomdák túlnyomórészt Anglia délkeleti régiójában helyezkedtek el, és döntően egyházakhoz, vagy arisztokraták udvarához tartoztak.

*Könyvnyomtatás egy metropolisz árnyékában*⁷ (147–170.) című esettanulmányában Hubert Meeus németalföldi példákon mutatja be a nyomdászszakma nehézségeit és a könyvnyomtatók stratégiáit a vállalkozásukat hátráltató tényezők kijátszására: a vándor életmódot, az üzlettársak és a befektetők keresését. A XV. század végétől egy évszázadon át Antwerpen „Nyugat-Európa legfontosabb kereskedelmi metropoliszának” számított, és a németalföldi nyomdák és a kibocsátott nyomtatványok területi eloszlását figyelembe véve abszolút hegemon szerepet töltött be. A könyvkiadás azonban máshol is érhetett el sikereket a régióban, például Leuven városában, ahol a XV. században Németalföld egyetlen egyetemét találjuk. A szerző kitér a folytonosság kérdésére és a vidéki városok hátrányaira, majd megál-

5. The Book Trade in Early Modern Britain: Centres, Peripheries and Networks.

6. *Impressorie Arte: The Impact of Printing in Exeter and Devon.*

7. *Printing in the Shadow of a Metropolis.*

lapítja, hogy Antwerpent leszámítva sehol sem voltak képesek szünet nélkül működni a nyomdák. Néhány kifejezetten helyi célra, helyi közönségnek gyártott kiadványt leszámítva (pl.: évkönyvek, városi, területi törvények, tankönyvek stb.) a könyvnyomtatás csak Antwerpenben volt jövedelmező. Az egyféle termékre specializálódás rendkívül ritkának számított. Antwerpen XVI. század végén kezdődő hanyatlásával azonban megkezdődött több, főleg északi németalföldi város könyvnyomtatásának felvirágzása.

*Városok és könyvkultúra Magyarországon a XV. század végén és a XVI. század folyamán*⁸ (171–200.) címmel olvashatjuk a kötetben *Monok István* munkáját, amelyet magyar, angol, német, francia és román nyelvű szakirodalomra épít. A szerző a késő középkortól a XVII–XVIII. századig összegzi a Kárpát-medence könyvnyomtatásának történetét, és az elérhető források tükrében ismerteti a kutatás lehetőségeit és korlátait. A tanulmány következtetése, hogy a Török Birodalom Kárpát-medencéből való kiszorítását követően, miután Magyarország a Habsburg Birodalom részévé vált, többek között az ellenreformáció és a fejlett protestáns intézményrendszerért csapások következtében a szellemi újítások és mozgalmak megfigyelhetően egyre inkább késve jutottak el hazánkba, míg ez a megkésettység korábban nem volt jellemző.

*Ippolito Ferrarese, egy utazó „cerretano” és kiadó a XVI. századi Itáliában*⁹ (201–226.) címen olvashatjuk *Giancarlo Petralla* írását a kötetben, amely egy utcai árusként, könyvterjesztőként, olykor kiadóként tevékenykedő itáliai vándorkereskedő pályáját mutatja be az utána fennmaradt nyomtatványok segítségével.

Nyomtatás és könyvkultúra Odense dán városában,¹⁰ (227–248.) *Wolfgang Uendorf* tanulmánya, amely a XV. század végi skandináv könyvnyomtatás helyzetét először európai kontextusba helyezi, majd egy, a vidéki város, Odense könyvnyomtatását felkaroló patrónus példáján hívja fel a figyelmet a periférikusság és a provincialitás fogalmának viszonylagosságára. Az 1500-as évek elején Koppenhága nem funkcionált országos könyvkiadó központként, csupán a helyi, legfeljebb a környéki piacokra termelt. Valamennyi dán város, ahol nyomdai tevékenységet folytattak, Lübecktől mint „regionális központtól” függött. A helyi, például az odensei könyvnyomtatók elsősorban a helyi piacot kiszolgáló, illetve a külföldi kereskedők által nem biztosított kiadványokat termeltek, többek között liturgikus, vagy tankönyveket.

8. Towns and Book Culture in Hungary at the End of the Fifteenth Century and during the Sixteenth Century.

9. Ippolito Ferrarese, a Traveling 'Cerretano' and Publisher in Sixteenth Century Italy.

10. Print and Book Culture in the Danish Town of Odense.

*Nyomdászmobilitás a XVI. századi Franciaországban*¹¹ (249–268.) címmel írt munkájában *Malcolm Walsby* arról tájékoztatja az olvasót, hogyan alakították át a vallásháborúk és politikai küzdelmek a XVI. század közepére már megszilárdult és jól működő francia könyvkiadó és -kereskedő szakma működését. Lelkiismereti meggyőződésük miatt sokan kerültek kisebbségbe korábbi lakhelyükön, és rákényszerültek, hogy új vidékre költözzenek, míg voltak, akik azért tették másik városba nyomdájuk székhelyét, mert ott szabadon választhatták meg, milyen műveket kívánnak megjelentetni. A szerző közelebről megvizsgálja egy protestáns és egy katolikus nyomdász vándorlásának körülményeit, és több példát hoz az uralkodóváltások hatására lakhelyet változtató könyvkiadókra is.

*Nyomdák Antequerában a XVI. században*¹² (271–302.) címmel jelent meg a kötetben *Natalia Maillard Álvarez* és *Rafael M. Pérez García* közös tanulmánya. A publikáció az 1500-as évek utolsó negyedében egy Córdoba, Málaga, Granada és Sevilla között elhelyezkedő andalúziai város nyomdaiparának történetét követi nyomon, és helyezi azt tágabb regionális, illetve európai közegbe. A vizsgált időszak az Ibériai-félszigetet sújtó gazdasági válság miatt visszaszorult könyvnyomtatás korszaka, amikor több könyvet hoztak be külföldről, mint gyártottak spanyol földön.

*Pedro de Castro (1554–1561) cuencái püspök liturgikus kiadói terve*¹³ (303–308.), *Jaime Moll* munkája a cuencái püspökség példáján azt mutatja be, milyen lehetőségei voltak egy saját nyomdával nem rendelkező egyházi központnak, ha bizonyos kiadványokra, például misekönyvekre volt szüksége. A püspökség lehetőségei közé tartozott, hogy felbérelt, vagy ideiglenesen Cuencába hozatott egy másik városban székelő nyomdászt, illetve szerződést köthetett egy külföldivel.

*Kis nyomdai hivatalok a XV–XVI. századi Aragóniában: Híjar, Huesca és Épila*¹⁴ (309–323.), *Manuel-José Pedraza-Gracia* tanulmánya az aragóniai fővároson, Zaragozán kívül működő kisebb könyvkiadó városokról: Híjar a héber szövegek kiadása miatt volt nevezetes, míg Huesca az ott található egyetemnek köszönhette különleges helyzetét. Épila egy rövid életű könyvkiadói kísérletnek adott otthont egy helyi származású orvosnak köszönhetően.

11. Printer Mobility in Sixteenth Century France.

12. Printing Presses in Antequera in the Sixteenth Century.

13. The Liturgical Publishing Project of Pedro de Castro, Bishop of Cuence (1554–1561)

14. Minor Printing Offices in Fifteenth and Sixteenth Century Aragon: Híjar, Huesca, and Épila.

*Barcelona: nyomdászok, könyvárusok és helyi piacok a XVI. században*¹⁵ (326–344.) *Manuel Peña Díaz* Barcelona helyi, környéki, katalóniai és a nemzetközi könyvpiacra betöltött szerepét elemzi. A város az 1500-as évek második felétől „elosztó központként” működött Katalóniában, illetve az Ibériai-félsziget kultúráját az európai művelődési életbe bekapcsoló városok közé tartozott. A szerző kiemeli, hogy a kasztíliai városokkal, Velencével és Lyonnal folytatott barcelonai könyvkereskedelem a legkülönbözőbb könyvtípusok jelenlétét eredményezte a városban.

*A könyv Segoviában a XV–XVI. században: véletlen, lehetőség, szükségesség?*¹⁶ (345–362.) *Fermin de los Reyes* és *Marta M. Nadas* tanulmányukban végigkövetik a könyvnyomtatás újra és újra megszakadó történetét Segoviában, az első spanyol városban, ahol nyomdát alapítottak, valószínűleg 1472-ben. A város a spanyol könyvkiadás történetében később nem játszott kiemelkedő szerepet, és ahogy azt a szerzők kidomborítják, az 1400-as, 1500-as években a nyomdák felállítása döntően az egyház igényei szerint alakult.

*Santiago de Compostela: Esettanulmány a perifériák könyvkereskedelméről*¹⁷ (363–379.), *Benito Rial Costas* publikációja Európa egészét tekintve „periférikus Kasztília periférikus szélén” található alacsony lélekszámmal, de az egyik leggazdagabb kasztíliai érsekséggel rendelkező Santiago de Compostela küzdelmeit elemzi a nyomdák hiányával. A könyveladás csupán az 1540-es években vált „megalapozott és szakmai jelenséggé” a városban, több könyvesbolt megnyílt, és közülük egy bizonyíthatóan fennmaradt a század végéig.

*Európából Finisterre-be: egy könyves karaván útja Galiciába (1595)*¹⁸ (381–401.) című esettanulmány *Anastasio Rojo Vega* kísérlete arra, hogy feltárja, mekkora jelentőségű volt a XVI. században a spanyol könyvpiacra belül, a fő spanyol pénzügyi központnak tekintett Medina del Campo-ból származó könyvkereskedők számára Galicia, amely a többi régióhoz képest kimutathatóan kevesebb könyvárussal rendelkezett. A szerző levéltári kutatásai során összegyűjtötte a Medina del Campo-val és Valladolid városával könyvkereskedelmet folytató galiciaikat, majd az egybegyűjtött ismeretek tükrében értelmezte az 1595-ben Valladolidból Galiciába induló, az ottani piacon rejülő lehetőségeket felderíteni vágyó könyvárusok csoportjának út-

15. Barcelona: Printers, Booksellers and Local Markets in the Sixteenth Century.

16. The Book in Segovia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries: Accident, Chance, Necessity?

17. Santiago de Compostela: A Case Study of Bookselling in Peripheries.

18. From Europe to Finisterre: A Caravan of Books to Galicia (1595).

ját. A munka utolsó részét a Valladolidból Santiago de Compostelába költöző „könyvesbolt” kiadványainak tematikusan szedett listája alkotja.

Benito Rial Costas (szerk.): *Print Culture and Peripheries in Early Modern Europe. A Contribution to the History of Printing and the Book Trade in Small European and Spanish Cities.* (Nyomtatáskultúra és perifériák a kora újkori Európában. Hozzájárulás a nyomtatás és könyvkereskedelem történetéhez kis európai és spanyol városokban) Leiden, Boston, Brill, 2013. [Library of the Written Word. Vol. 24.; The Handpress World Vol. 18.] XXIV + 421.

Zádorvölgyi Zita